

Републиком. Комисија је добијала на стотине жалби због повреда основних људских права у овој земљи и веома ефикасно сарађивала с владом Доминиканске Републике, упућивањем својих посматрача у ту земљу и давањем препорука Влади о мерама које би требало да предузме за отклањање повреда основних грађанских и политичких права и слобода грађана у Доминиканској Републици.

У посебној глави, изложена је активност интер-америчке Комисије на изради и припреми студија, конвенција и извештаја, организовању специјалних курсева итд. с циљем да се што ефикасније унапређује развој и заштита права и слобода грађана у оквиру интер-америчког система.

На крају свог излагања о активности интер-америчке Комисије за људска права, *A. Schreiber*, резимира досадашње искуство Комисије у остварењу њених циљева и указује да резултати које је Комисија постигла изгледају још скромнији у поређењу са озбиљношћу функција које су јој поверене. Случај Доминиканске Републике може послужити као пример успешне сарадње унутар интер-америчког система заштите људских права. Међутим, низ неуспелих покушаја да се с владама других Америчких држава успостави контакт на том плану, показује колико су крупне препреке и отпори на које наилази Комисија у свом раду. Ипак, закључује *A. Schreiber*, делатност интер-америчке Комисије и техника коју примењује у реализацији својих задатака, у одсуству једне обвезујуће, опште прихваћене конвенције за заштиту људских права, може послужити као модел организовања међународне акције за унапређење развоја и заштите основних права и слобода човека и у другим регионима света па и на универзалном нивоу.

Иако готово све међународне конвенције и документа садрже декларације о заштити људских права, ефикасност те заштите практично је ослабљена озбиљним отпорима који постоје како унутар држава тако и у међународним односима.

Рад *dr. A. Schreiber*, на посредан начин, указује и на историјску иронију, с обзиром на тешкоће, политичке притиске и флагрантне повреде основних права појединаца и група, која прати настојања и акције за унапређење и респект основних вредности цивилизованог света: слобода и права човека. Опрезност држава да приступе ратификацији једне обвезујуће конвенције за заштиту људских права, правда се „аргументом” о потреби постепеног сазревања међународних услова као основној премиси за остварење ефикасне заштите и уважање људских права и слобода, који у ствари фингира политичке мотиве отпора државника да се конституишу националне обвезе на поштовање људских права што предпоставља и примену одговарајућих санкција у случају њихове повреде.

Весна М. Јанковић

ДР БОЈАН ЗАБЕЛ: ПОСЛОВНА ТАЈНА, Београд, 1970. стр. 111

У систему робноовчаних односа пословна тајна, као правна категорија, добија своје посебно место. Др Бојан Забел, као правник и теоретичар, уочио је значај питања, па је монографијом под насловом „Пословна тајна” покушао да да свој допринос у овој области права.

Материју о пословној тајни аутор је изложио у оквиру осам глава. Поред одређивања њеног појма, утврђивања заштите, њеног разграничења од сродних правних института и њеног регулисања од стране различитих правних правила, аутор је приступио и утврђивању правне природе пословне тајне. Поред тога, покушао је да укаже и на оправданост њеног постојања у правном систему уопште, па и у југословенском праву.

Прилаз постављеном предмету разматрања је превасходно правни. Међутим, и поред сграде коју аутор већ на почетку даје, да је по својој професионалној оријентацији правник и да због тога не треба очекивати

„комплексну економску слику пословне тајне“, аутор ставља до знања да ће економски угао посматрања ипак бити присутан. То се у току рада и уочава. Како и сам аутор примећује, разлог је у томе што је категорија пословне тајне „више него многе друге категорије, повезана са економским односима, првенствено са тржиштем и конкуренцијом“ (стр. 7).

Пратећи пословну тајну кроз различите правне поретке аутор је везује за привредне, политичке и друге околности за које налази да условљавају њено различито регулисање. По аутору, иако постоје различити правни режими регулисања пословне тајне, ипак постоји и нешто што је тим режимима заједничко, а то је тежња да се она заштити као значајна привредна вредност.

У погледу правне природе пословне тајне аутор наилази на различите одговоре у теорији. Једно од схватања, на пример, које нам он презентира, полази од психолошког односа између послодавца и радника чија је основа поверење; друго полази од имовинског односа, па у праву на пословну тајну види заштиту имовине власника. Укратко, пословна тајна у теорији, по аутору, нема јединствени третман. Она се негде сматра као „духовна творевина“, негде као објекат индустријске својине, а негде као објекат својине нематеријалног карактера.

Дајући одговор у погледу правне природе пословне тајне, аутор прво констатује да је пословна тајна заштићена у интересу конкурентске способности предузећа и националне привреде и да сви остали разлози, који се наводе као оправдање њеног постојања и заштите, представљају само разлоге допуњског карактера. У условима тржишног привређивања пословна тајна је уско везана за појам конкуренције. У условима пригушеног тржишта, она мења свој значај, а тиме и своју природу. У складу са тим, писац констатује да у систему чија је основа приватна својина на средствима за производњу, пословна тајна има функцију својине, а у систему чија је основа друштвена својина на тим средствима, пословна тајна нема функцију својине. Њена функција је да заштити привредни интерес предузећа на тржишту и „индивидуалност“ предузећа.

Предмет заштите пословне тајне, по аутору, представља податак из области технике, финансијског или комерцијалног пословања једног предузећа. Анализирајући упоредно и наше законодавство и стране, аутор констатује да је пословна тајна заштићена нормама кривичног права и нормама које регулишу област нелојалне утакмице. Али, пошто ове норме не би могле, како сматра аутор, да у потпуности пруже потребну заштиту, то је пословна тајна заштићена и нормама радног права. Па ипак, као најзначајнија санкција у случају повреде пословне тајне, остаје захтев за накнаду штете (ако је она заиста и настала), каже аутор, из чега извлачи закључак да примени правних правила грађанског права има и у овом случају места.

Плурализам у правном регулисању пословне тајне неопходан је, сматра аутор, јер оправдање лежи у разноликости интереса који се штите институтом пословне тајне.

Право на пословну тајну у нашем праву аутор сврстава у ред личних права. Он налази да то чине и други правни системи. Овакав закључак изводи на следећи начин. Нашим радним организацијама дато је право на извршавање привредне делатности. То право је „најуже везано за привредну организацију“ и његов смисао лежи у заштити „личности“ привредних организација, њиховог интегритета. Поред тога, право на пословну тајну јесте право које се не може одузети, пренети, њега се привредне организације не могу одрећи, нити оно може застарети. Пошто су то управо особине личних права, то и право на пословну тајну има карактер личног права. Међутим, пошто аутор право на пословну тајну везује за право организације на „извршавање“ привредне делатности, то сматра да право на пословну тајну не може постојати самостално, тј. као самостално лично право. Оно је заштићено лично право у оквиру једног ширег права, односно у оквиру права на обављање привредне делатности.

На крају свога рада, поред тога што је дао општи „тип“ пословне тајне, аутор је изнео и неке посебне облике које назива посебним ситуацијама са посебним особеностима, а за које налази да се штите као и пословна тајна. Разлог постојања таквог режима заштите ових „ситуација“ лежи у чињеници да се њиховом правном заштитом штити конкурентска способност носилаца, као и код пословне тајне. Као посебне врсте пословне тајне аутор наводи: *know-how*, чување пословне тајне у интересу комитената, банкарску пословну тајну, пословну тајну комитената предузећа која врше услуге на тржишту, пословну тајну као „помоћни“ инструмент у патентном праву и податке о понуди за јавни конкурс.

Жеља аутора ове монографије је да укаже на чињеницу да пословна тана као правна категорија „није херметички затворена категорија“ и да је, са једне стране, њено правно регулисање веома блиско правном режиму нових техничких креација, док је, са друге стране, она као појам блиска појму професионалне тајне.

Поред многих питања на које је аутор покушао да одговори налази се и питање у којој мери правни режим пословне тајне утиче на развој привредних предности. По њему, монополисање пословне тајне „може да подстиче технички развитак само у доследно изграђеном самоуправном систему. То значи, пре свега, и доследно изграђен систем одговорности...“ (стр. 102). Аутор у закључку иде и даље, па каже да савремена држава треба да ствара погодну климу за процесе економско-техничког развитака, а „Наша привредна заједница морала би преузети, не чекајући на иницијативу привредних организација, низ практичних мера које би имали за циљ постицање креативне делатности...“ (стр. 102—103).

Пословној тајни свакако није довољно посвећена пажња у нашој правној теорији. Много је више посвећено пажње облицима тајне као што су службена, професионална или државна тајна. Монографија др Бојана Забеда утилоко је значајнија јер представља покушај комплетне студије пословне тајне као правне категорије. Тежина постављеног задатка у раду лежи у одређивању правне природе пословне тајне, друштвено-економских разлога њене заштите и у настојању да се разграничи од сродних, тј. сличних правних института. Међутим, поред приказа садржине монографије не би био на одмет осврнути се и на нека питања која је аутор разматрао у монографији, а на која би се можда могли дати и други одговори од оних које је он дао.

Прво, у раду наилазимо на констатацију да је појам пословне тајне јединствен. По аутору, јединствени појам пословне тајне обликован је у судској и привредној пракси као и у правној теорији. Међутим, јединствено схватање одређеног појма предпоставља и јединствено схватање његових битних елемената. Да ли оно постоји у овом случају? По свој прилици не. Прво, појам пословне тајне врло често се не разликује од службене и професионалне тајне, па се приликом покушаја утврђивања појма пословне тајне некад узимају у већој или мањој мери и елементи ових облика тајни. Друго, многа законодавства предвиђају санкције за повреду пословне тајне, „а да нису одредила шта она заправо представља.“ Ову констатацију даје сам аутор на страни 24, свога рада. Стога је тешко прихватити тврђу да постоји јединственост у схватању шта је пословна тајна. Осим тога ни аутор у свом раду није био прецизан у разграничавању пословне тајне од службене.

Друго, у раду се констатује да: „Пословну тајну можемо третирати искључиво са становишта права власника да одреди њен облик, мере за њену заштиту у предузећу и лица која могу знати за њу. Воља власника је, онај фактор који ствара унутрашњи режим пословне тајне у предузећу.“ (стр. 74). и чије регулисање представља „једно од власничких овлашћења“. Ваља приметити да аутор сматра да пословна тајна има функцију својине само у систему који почива на приватној својини на средствима за производњу. Пошто наш друштвени систем почива на другим основама, то својство пословној тајни аутор ускраћује у нашем поретку. Он је везује за „индивидуалност“ радних организација и каже да је она конституисана у

циљу заштите „личности” привредних организација, њиховог интегритета и заштите привредне предности предузећа на тржишту.

У погледу функције пословне тајне, имајући у виду наш привредни, тј. друштвени систем, намеће се следеће питање: да ли пословна тајна има за циљ да штити „индивидуалност” предузећа или његову привредну предност на тржишту или је њена улога и једно и друго или има основа за тврђу да је њена улога такође заштита својине, али друштвене? Питање се намеће стога што се, у садашњим условима предузећа на тржишту понашају као самосталне економске и правне целине, као самостални економско-правни субјекти децентрализоване друштвене својине. Очигледно да питање улоге пословне тајне не изазива ништа мање расправа од питања њене правне природе. Неслагања су много већа када се пословна тајна посматра у светлу друштвеног система који не почива на приватној својини. Ту започињу напори да јој се открију нова својства, да јој се одреди нова улога. Међутим, ваља имати на уму да су овакви напори оправдани када се друштвено-економска суштина одређеног правног облика мења. У приватном, напори су непотребни.

Ако би пословну тајну везивали непосредно за својину као правну категорију, онда се поставља питање: је ли она функција својине уопште или одређеног њеног облика? Ако се пословна тајна везује за својину, тада јој не треба порицати функцију својине и у систему постојања друштвене својине. Ако се она везује само за њен одређени облик, конкретно за приватну својину, тада јој има места само у систему који почива на приватној својини. Међутим, пословна тајна као правна категорија постоји и у нашем правном поретку. Ако се пође од становишта да се заштитом пословне тајне штити својина уопште, тада је њена улога у нашем правном систему јасна. Ако се пође од становишта да се њеном заштитом штити само приватна својина, тада се поставља питање њене улоге, функције, сврхе у нашем систему. Аутор се определио за њену нову улогу. Наиме, он сматра да је сврха њеног постојања заштита привредне предности предузећа на тржишту односно његове „индивидуалности”.

Писац настоји да пословној тајни припише нова својства у нашем правном поретку. Међутим, рекло би се да је његова констатација о новој улози само модификовано схватање да је пословна тајна ипак функција својине. На овакв заклјучак, између осталог, наводи и текст дат на 79-ој страни рада. У настојању да објасни узроке постојања пословне тајне у југословенском праву, аутор истиче да је она везана за друштвену својину, самоуправљање и самосталност предузећа на тржишту. У том смислу о положају предузећа каже следеће: „Оно је, наиме, самостални учесник на тржишту. У утакмици са другим предузећима оно реализује своје производе и услуге. Такав положај је основни разлог за заштиту пословне тајне.” Према томе, нема разлога оспоравати јој ону функцију коју она нужно има тамо где постоји тржиште и односи које ово намеће.

Треће, аутор истиче да наш правни систем као и многи други правни системи регулишу питање пословне тајне и њене заштите разнородним правним правилима. Плурализам у правном регулисању произилази, по аутору, из чињенице разноврсности интереса заштите пословне тајне. Међутим, не произилази ли овакво стање из чињенице да се пословна тајна и службена тајна довољно не разликују. Аутор и сам уочава тенденцију проширења појма пословне тајне и на оно што пословна тајна није, на пример, када се осврће на наш Закон о предузећима. Тим поводом аутор констатује да се подаци које закон набраја, а који се имају сматрати пословном тајном, нису у правом смислу речи пословна тајна, већ подаци од општедруштвеног интереса, па се као такви и штите. Међутим, аутор се не упушта у разграничавање ових врста тајни. Стога се намеће питање зар не би требало пре свега разграничити пословну тајну од службене, те прву везати за односе на тржишту, а другу за односе у предузећу како би се установило која правна правила треба да регулишу први, а која други облик тајне.

Четврто аутор полази код утврђивања правне природе пословне тајне од природе правних правила којима је она регулисана. Међутим, правна

природа пословне тајне не може се посматрати са овог аспекта. Правну природу одређеног института не одређују правила којима је он регулисан. Обрнуто, од његове суштине, пре свега економске, зависи и његово регулисање.

Пето, када је у питању наш правни поредак, од посебног је значаја осврнути се на одредбе Основног закона о предузећима од 1965. и то на одредбе чланова 246—253. Аутор је на њих указао уз опаску да подаци које Закон предвиђа као објекте пословне тајне и нису у правом смислу пословна тајна. Треба приметити да Закон даје право и предузећу, тј. радничком савету, да одлучује о томе шта треба сматрати пословном тајном. При томе мора да „води рачуна о томе да се као пословна тајна обухвате документи и подаци који *са становишта предузећа* (подвукла А. С.) и привреде уопште представљају пословну тајну. . .” (чл. 247 став 4). Овакав став законодавца ваљало је подвргнути посебној анализи.

Независно од питања која су се наметала у току читања рада, а која се уосталом и могу али и не морају прихватити монографија др Бојана Забела привукла је пажњу због материје коју обрађује, начин како је обрађује, сажетости и вештине писања. Ако се са закључцима аутора читалац у свему и увек не може да сложи, то само треба да значи да је реч о различитим схватањима што не умањује вредност рада. Избор теме и озбиљност којом је обрађена заслужују више од уобичајених похвала.

Луција Спиновић-Јовановић